

Київський університет імені Бориса Грінченка

СВИРИДЕНКО ОКСАНА МИХАЙЛІВНА

УДК 821.161.2 – 6.09

**ЕПІСТОЛЯРІЙ УКРАЇНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ-РОМАНТИКІВ: ПРОБЛЕМАТИКА,
ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПОЕТИКА**

10.01.01 – українська література

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філологічних наук

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор філологічних наук, професор
Мазоха Галина Степанівна,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
професор, завідувач кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор,
академік НАН України
Сулима Микола Матвійович,
Інститут літератури ім.Т.Г.Шевченка
НАН України,
заступник директора з наукової роботи,
завідувач відділу історії української літератури;

доктор філологічних наук, професор
Кузьменко Володимир Іванович,
Національна академія Служби безпеки України,
професор кафедри східноєвропейських мов;

доктор філологічних наук, доцент
Рарицький Олег Анатолійович,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
завідувач кафедри історії української літератури та компаративістики.

Захист дисертації відбудеться 20 листопада 2019 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.03 Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розіслано «___» жовтня 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Плющик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У тисячолітній історії українського письменства, на жаль, є чимало «білих плям», які потребують незаклішованої історико-літературної рецепції, адже «кожне зернятко фактичної інформації в таких справах посуває вивчення нашої літератури наперед»¹. До таких «білих плям» можна зарахувати епістолярій українських митців-романтиків, що є феноменальним явищем не лише в історії листування зокрема, але і в історії романтизму загалом. Вивчення епістолярію доби романтизму не лише дасть змогу зруйнувати сформовані стереотипи, верифікувати міфи, пов'язані з критичною рецепцією творчості майстрів слова, а й уможливить студіювання листування як естетичного явища, ідентифікування місця означеного жанру в українському літературному процесі доби романтизму з урахуванням раніше не оприлюднених текстів та нових публікацій.

Починаючи з 90-х років минулого століття, з'являється низка ґрунтовних дисертаційних робіт, у яких здійснено спробу багатоаспектного аналізу письменницького епістолярію. У цьому контексті вирізняються наукові студії, присвячені цілісному розглядові епістолярного жанру в українській літературі. Серед них дисертації М. Назарука «Українська епістолярна проза кінця XVI – початку XVII ст.» (1994), Л. Вашків «Епістолярна літературна критика: становлення, функції в літературному процесі» (1998), В. Кузьменка «Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х років XX століття» (1999), Г. Мазохи «Жанрово-стильові модифікації українського письменницького епістолярію другої половини XX століття» (2007), А. Ільків «Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX – початку XX століть» (2016). Науковий інтерес викликають також праці, у яких розглянуто епістолярне контактування окремих митців. Серед них слід виокремити наукові розвідки І. Григоренко, Т. Заболотної, М. Пангелової, І. Котяш та ін. Однак, попри загальну тенденцію зростання інтересу до вивчення означеної теми, системні дослідження, присвячені естетичній рецепції епістолярного жанру доби романтизму, у вітчизняній науці відсутні.

Загалом, коли йдеться про український романтизм та його представників, то ще й до нині даються взнаки ті стереотипні підходи, які виробилися в період радянського літературознавства. Як відомо, представники останнього провадили «чорно-біле» (І. Михайлин) прочитання літературного процесу взагалі і романтичного письменства зокрема. Йдеться про поділ романтизму на так званий «прогресивний» і «реакційний», що призводило до збіднення образів тих митців-романтиків, які «не дотягували» до романтизму «прогресивного» і, як наслідок, упродовж тривалого часу перебували поза належною увагою істориків літератури. Окрім того, чимало менш талановитих українських

¹ Франко І.Я. Лист до А.Ю.Кримського. *Зібрання творів: у 50 томах.* Том 49. Київ: Наукова думка, 1986. С. 462.

романтиків зі своїм творчим доробком, у тому числі й епістолярним, цілком закономірно опинилися в тіні талановитого Т. Шевченка.

Студіювання епістолярію вітчизняних письменників-романтиків допоможе суттєво увиразнити картину становлення та розвитку романтизму, повернути читачеві призабуті й невідомі сторінки історії означеного літературного напрямку, а зіставне прочитання кореспонденцій представників різних шкіл та угруповань, що існували в національному романтизмі, створить умови для всебічного дослідження обставин та специфіки становлення романтизму на західно- та східноукраїнських землях. Водночас погляд на український романтичний епістолярій крізь призму світової романтичної епістолярної традиції дасть змогу стверджувати про однонаправленість творчих шукань і рівновартісність художніх відкриттів українських романтиків та представників романтизму у світовій літературі, увиразнить спільне і своєрідне на рівнях проблематики, жанрової типології та поезики романтичної епістоли.

Пропоноване дослідження зумовлене необхідністю комплексного й науково-об'єктивного вивчення епістолярію письменників-романтиків, недослідженістю приватних кореспонденцій адресантів зазначеного періоду через їх розпорошеність, документально-художню неоднозначність і малодоступність, прагненням активізувати використання здобутків зарубіжних і вітчизняних учених у сучасному науковому дискурсі.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» в межах комплексної теми «Особливості та закономірності розвитку української і зарубіжної літератури та методики їх навчання» (номер державної реєстрації 0118U003841). Тема дисертаційної роботи затверджена на засіданнях Вченої ради ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 3 від 7 листопада 2017 року) та на засіданні бюро Наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» (протокол №1 від 23 листопада 2017 року).

Мета роботи полягає в системно-цілісному дослідженні епістолярію українських письменників-романтиків, зокрема його проблематики, жанрових особливостей та особливостей поезики, у контексті теорії і практики романтизму в Україні.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- проаналізувати й систематизувати наукові підходи в дослідженні письменницького епістолярію, зокрема листів романтиків;
- висвітлити погляди теоретиків і практиків романтичного типу творчості на феномен листа та листування;
- виокремити й обґрунтувати філософсько-естетичні, літературні, суспільно-політичні та інші чинники актуалізації та модифікації епістолярної традиції в романтичну добу;

- простежити національну генезу української романтичної епістолярної традиції, вплив національних літературних і позалітературних чинників на формування феномену власне українського письменницького епістолярію;

- окреслити проблематику й жанрову специфіку епістолярію доби романтизму;

- дослідити особливості приватної (родинно-побутової, інтимно-товариської, приватно-ділової, офіційно-ділової) кореспонденції українських романтиків;

- проаналізувати специфіку літературних дискусій, що мали місце в приватній кореспонденції та епістолярній публіцистиці українських романтиків;

- визначити особливості поетики романтичного епістолярію, зумовлену романтичним характером художнього мислення адресантів;

- з'ясувати національну специфіку українського романтичного епістолярію як своєрідного художнього феномену в типологічних зіставленнях із епістолярною спадщиною зарубіжних письменників-романтиків.

Об'єкт дослідження – оприлюднене та раніше неопубліковане листування Л. Боровиковського, Є. Гребінки, М. Гоголя, М. Костомарова, А. Метлинського, М. Максимовича, Т. Шевченка, П. Куліша, Я. Щоголева, М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагилевича, О. Стороженка, М. Устияновича, О. Духновича, І. Гушалевича, Ю. Федьковича та інших адресантів-романтиків у його різноманітних жанрових різновидах.

Варто зазначити, що робота не передбачала дослідження якомога ширшого реєстру епістолярних текстів доби романтизму, добрався найбільш типовий, знаковий матеріал, який дав змогу окреслити феноменальність романтичної епістолярної традиції в Україні. З метою увиразнення української романтичної епістолярної традиції в роботі принагідно аналізувалася світова романтична епістолярна традиція, яка постала як літературно-епістолярний контекст, тому об'єктом естетичної обсервації виступав також епістолярій зарубіжних романтиків.

Предмет дослідження – специфіка проблематики, жанру і поетики епістолярної спадщини українських письменників-романтиків.

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань застосовано корпус **методів наукового дослідження**. Робота передбачає насамперед поєднання таких методів, як: *історико-генетичний* (у процесі дослідження генези жанру листа в українській та світовій традиціях), *порівняльно-історичний* (під час дослідження еволюційних змін жанру в діахронічному аспекті), *типологічний* (у процесі типологічного зіставлення романтичної епістолярної традиції з бароковою, класицистичною, бурлескно-травестійною та іншими епістолярними традиціями, з метою здійснення типології романтичного листа), *рецептивно-інтерпретаційний та естетичний* (зادля дослідження художньої специфіки романтичної епістоли та в процесі інтерпретації епістолярію крізь призму творчого мислення митця-романтика). Ці методи дослідження будуть поєднуватися з *біографічним, психобіографічним та психоаналітичним* методами, що уможливить

осмислення психологічних аспектів романтичного листа і дасть можливість інтерпретувати епістолу з позицій тієї методології прочитання епістолярію, яка була обґрунтована романтиками. У роботі частково буде застосовано *компаративний* метод дослідження, що дасть змогу увиразнити феноменальність, унікальність української романтичної епістолярної традиції на тлі традицій світових, а водночас засвідчить однонаправленість і художню рівновартісність творчих пошуків українських романтиків та творців романтизму у світовій літературі взагалі.

Методологічну і теоретичну основу дослідження становлять праці загальнодисциплінарного та загальнотеоретичного штибу, зокрема наукові розробки з питань поетики та рецепції епістолярного жанру та стилю, викладені в працях таких зарубіжних учених, як М. Бахтін, А. Ботнікова, Р. Гайм, Л. Гінзбург, А. Єлістратова, С. Скварчинська, В. Сметанін, У. Тодд III, а також українських науковців, чиї студії стосуються епістолографії: Л. Вашків, С. Єфремова, А. Ільків, М. Коцюбинської, В. Кузьменка, Ж. Ляхової, Г. Мазохи, М. Назарука, В. Святотця, І. Франка та інших. Під час аналізу жанрових особливостей листа в системі художньо-документальних творів за теоретичну основу беруться праці М. Бахтіна, Ю. Тинянова, Н. Бернадської, Ю. Коваліва, Н. Копистянської. Використано інструментарій психоаналітичної теорії (Я. Потканський, З. Росінська, І. Франко, З. Фройд), досвід порівняльно-історичного, типологічного, компаративного аналізу (О. Білецький, В. Будний, П. Брюнель, В. Жирмунський, Ф. Жост, Е. Касперський, А. Маріно, Д. Наливайко, Д. Чижевський). Теоретичним підґрунтям роботи стали також студії, присвячені специфіці українського романтизму. Йдеться насамперед про наукові принципи, викладені у працях І. Айзенштока, Ю. Барабаша, Л. Білецького, Т. Бовсунівської, В. Ванслова, Г. Вервеса, П. Волинського, Я. Гарасима, О. Гончара, В. Горленка, Н. Калениченко, Т. Комаринця, Ю. Луцького, М. Наєнка, Д. Наливайка, Є. Нахліка, О. Ткаченка, П. Федченка, П. Филиповича, Б. Шалагінова, Ю. Шереха, М. Яценка та ін. дослідників. Враховано погляди романтиків як учасників літературного процесу, критиків і теоретиків.

Посутнє підґрунтя реферованої дисертації становлять праці Ю. Шереха, В. Кузьменка та Г. Мазохи, які утвердили в національній епістолографії підхід до листа як до поліфонічного жанрового утворення (літературного та історіографічного вияву одночасно), констатували його пов'язаність з літературними стилями доби, а отже, утвердили думку про протейність та художність письменницької епістоли. На напрямок дослідження значно вплинули ідеї Ю. Тинянова, який розглядав лист доби романтизму як літературний факт, обґрунтовуючи його перехід із «побутового ряду» у «ряд літературний», а також А. Єлістратової, яка актуалізувала дослідження листа романтиків власне як літературного жанру.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* в українській літературознавчій науці здійснено цілісний історико-літературний аналіз епістолярної спадщини українських романтиків у контексті романтичної

теорії і практики. Обґрунтовано джерела формування української епістолярної романтичної традиції у її власне національному варіанті. Відрефлектовано романтичний лист як літературний жанр, визначено концептуальні риси романтичної епістоли в її найрізноманітніших жанрових виявах. Досліджено проблематику, жанрову специфіку й особливості поетики українського романтичного епістолярію. У контексті світової романтичної епістолярної практики з'ясовано специфіку української епістолярної традиції доби романтизму. Крізь призму теорії романтизму комплексно проаналізовано особливості романтичної епістолярної практики. *Уведено* в науковий обіг листи Я. Щоголева до К. Білиловського та окремі листи цього ж таки адресанта до Д. Яворницького. *Набуло подальшого розвитку* вивчення листа як поліфонічного жанрового утворення (літературного та історіографічного вияву одночасно), що пов'язане з літературними стилями доби.

Теоретичне значення дисертації. Висновки, отримані в результаті дослідження, покликані поглибити існуючі уявлення про національну епістолярну традицію, її специфіку, а водночас розширити наукове осмислення основних закономірностей її функціонування й розвитку у добу романтизму.

Практичне значення одержаних результатів. Практична цінність результатів дослідження зумовлена можливістю їх використання для подальшого вивчення історії української літератури доби романтизму. Матеріали та висновки роботи зможуть застосовуватися під час викладання курсів та спецкурсів із історії української літератури ХІХ століття в закладах вищої освіти, під час написання підручників, навчальних посібників.

Апробація дослідження. Основні положення дисертації обговорено й рекомендовано до захисту на засіданні кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 10 від 29 травня 2019 року).

Ключові положення дисертації викладено в доповідях під час роботи конференцій різного рівня, зокрема *міжнародних*: «Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи. ІІ Міжнародна науково-практична конференція» (Національна академія наук Азербайджану, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2017), «Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур. Х Міжнародна наукова конференція» (Національний університет «Острозька академія», 2017), «Міжнародна конференція «ХVІІІ Сковородинівські читання» (ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2017), «Українська література в контексті світової літератури. Міжнародна науково-теоретична конференція» (Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського, 2017), «Текст у сучасному лінгвістичному вимірі. ІІІ Міжнародна науково-практична конференція» (ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія

Сковороди», 2017), «Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури. Міжнародна науково-практична конференція» (Центр філологічних досліджень, Одеса, 2018), «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті. III Міжнародна науково-практична конференція» (Полонійна академія в Ченстохові, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2018), «Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур. XI Міжнародна наукова конференція» (Національний університет «Острозька академія», 2017), IV Міжнародна науково-практична конференція «Теоретична і дидактична філологія: надбання, проблеми, перспективи розвитку» (ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2018), «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Аксіологічні аспекти в розвитку науки та освіти». V Міжнародна науково-практична конференція» (Державна вища професійна школа в Коніні, Ужгородський національний університет, Херсонська академія неперервної освіти, Криворізький державний педагогічний університет, 2018); *всеукраїнських*: «Філологія та лінгвістика у сучасному світі» (Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, 2018), «Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук» (Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, 2018).

Найважливіші положення дисертації також пройшли апробацію у викладанні курсу «Історія української літератури» для студентів ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Публікації. За темою дисертації опубліковано монографію (26,3 ум. др. арк.), 1 науково-документальне видання, 37 одноосібних статей, із них статей у фахових виданнях – 20, у наукових виданнях за кордоном – 4, в інших виданнях – 13.

Обсяг та структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (658 позицій) та додатків. Загальний обсяг дисертації – 481 сторінка, з яких 415 сторінок становить основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У «**Вступі**» обґрунтовано вибір теми дисертації та її актуальність, сформульовано основні проблеми дослідження, мету і завдання, зв'язок із науковими програмами, окреслено об'єкт і предмет, теоретико-методологічні засади, методи дослідження, подано відомості про апробацію, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі «Романтичний лист: проблеми рецепції та інтерпретації»** розглянуто вектори дослідження епістолярного жанру, з'ясовано вплив національної доромантичної епістолярної традиції на

романтичну епістолярну практику, досліджено «лист» у теоретичному дискурсі романтиків.

У підрозділі 1.1. *«Вектори дослідження епістолярного жанру»* окреслено історіографію питання, досліджено культурно-історичні передумови зародження й розвитку української епістолографії як науки, виокремлено основні етапи цього розвитку, визначено пріоритетні для дослідників аспекти вивчення письменницької епістолярної творчості.

Підрозділ 1.2. *«Національна доромантична епістолярна традиція та її вплив на романтичну епістолярну практику»* присвячено студіюванню генези романтичної епістолярної традиції. Доведено, що становлення української романтичної епістолярної традиції відбувалося як під дією новочасних західноєвропейських віянь, які стосувалися епістолярної творчості, так і під впливом тих усталених звичаїв, що мали місце в національній епістолярній спадщині попередніх епох.

Характерно, що саме представники романтизму, усвідомлюючи вагомість національної традиції у її найрізноманітніших проявах, відкриваючи для себе і своїх сучасників національне літературне та історичне минуле, започаткували студіювання та публікування давніх епістолярних пам'яток, які нерідко ставали для них взірцями у процесі епістолярної творчості. Першими дослідниками давньоруських текстів стали М.Максимович, М.Костомаров, І.Вагилевич, Я.Головацький. І.Срезневський відомий своїм студіюванням давніх князівських грамот («Грамота великого князя Мстислава и сына его Всеволода Новгородскому Юрьеву монастырю», 1860). М.Максимович свого часу опублікував окремі листи Л.Барановича та князя Костянтина Острозького.

Романтична епістолярна традиція засвідчує спорідненість з посланнями киеворуської доби (на рівні використання форми пастирського послання), а також з епістолярною полемічною манерою доби бароко (на рівні використання оперативного листа-протесту під час ведення ідеологічної полеміки на теми національного буття).

Зазначається, що романтична епістолярна традиція хоча й формувалася в певній боротьбі зі стилістичними нормами бурлескної епістолярної манери, представлена насамперед козацьким листуванням, водночас розвивалася в силовому полі бурлескної практики, яка тлумачилася романтиками як унікальне етнокультурне утворення, що актуалізувалося у кризові моменти національного буття. Тож у бурлескному ключі було витримане листування не лише сентименталіста й творця бурлескно-реалістичної прози, сучасника романтизму Г.Квітки-Основ'яненка, але й окремі листовні послання романтиків, зокрема деякі листи до Т.Шевченка чи О.Бодяньського, писані П.Кулішем. Фамільярно-жартівлива манера була притаманна ранньому листуванню Т.Шевченка. Йдеться, зокрема, про листи романтика до Я.Кухаренка.

У підрозділі 1.3. *«Лист» у теоретичному дискурсі романтиків* кореспонденція розглядається в контексті жанрової системи романтизму, на тлі романтичної теорії поліжанровості, а також крізь призму романтичної

едиційної практики. Досліджено жанрові параметри листа в трактуванні романтиків.

У пункті 1.3.1. «Лист» у контексті жанрової системи романтизму» констатовано, що аналіз жанрової системи романтизму взагалі і жанрової системи українського романтизму зокрема дав підстави стверджувати, що «лист» як жанр у своїх усеможливих жанрових різновидах стає невід'ємним компонентом цієї системи. Актуалізація та естетизація жанру листа в добу романтизму зумовлювалися комплексом системоутворювальних елементів і доміант, що були характерні для тогочасної історичної та літературної доби.

Розвиток жанру листа, його культивування та естетизація, здійснювані романтиками, подаються у двосторонньому зв'язку з розвитком романтизму як літературного напрямку. Зазначається, що ця «двосторонність», якщо розглядати лист як літературний жанр і романтизм як літературний напрям, була максимально проявленою: романтизм з його настановою на суб'єктивізм спричинив використання епістолярної форми, а лист, простір якого митці-романтики нерідко використовували як поле для найрізноманітніших новаторських, властиво романтичних творчих експериментів і нововведень, сприяв швидшому утвердженню романтичного типу творчості.

У реферованому підрозділі стверджується, що розвиток епістолярної традиції в добу романтизму був зумовлений також внутрішньолітературними процесами послідовності та заперечення раніше досягнутого. Будучи самобутнім художнім утворенням, епістолярна романтична література водночас не могла не увібрати в себе епістолярний досвід попередніх епох і періодів: античності, середніх віків, Відродження, бароко і, щонайбільше, Просвітництва, у надрах якого орієнтовно з середини XVIII століття розпочав своє формування романтизм.

Культивування жанру листа, його входження в жанрову систему романтизму було спричинене також суспільно-історичними факторами. Опосередковано, утім досить потужно, на розвиток романтичної епістолярної прози вплинула та суспільно-політична ситуація, що склалася на межі століть і в перші десятиліття XIX століття. Людина означеної епохи стала свідком тих епохальних потрясінь, кризових ситуацій у Європі взагалі і в Україні зокрема, які на тривалий час визначили її світовідчуття і світорозуміння. Атмосфера відчуження, у якій опинилася тогочасна людина, налаштувала її на пошук духовних основ буття, якими, окрім іншого, ставали дружба, романтичний культ якої призвів до появи та поширення дружнього листа й дружнього листування.

Для подальших наукових спостережень особливу увагу має висновок про те, що доба романтизму була нестабільним, кризовим, «постреволюційним» не лише в суспільно-політичному, але й у філософському розумінні періодом. Сплеск антропологізму, який припадає на період романтизму, був зумовлений насамперед революційним кантівським антропологічним критицизмом. Наслідуючи ідеї І. Канта, а також Й.-Г. Фіхте, романтики піддали сумніву абсолютну довіру до розуму. У результаті сучасна людина гостро відчула всю

складність світу й опинилася наодинці з незрозумілим і складним універсумом. Людина епохи романтизму гостро переживала драму остаточного розчарування і своє духовне сирітство, свою самотність і відчуженість, що, окрім іншого, призвело до посиленого розвитку автодокументальних жанрів, у центрі яких завжди перебувало людське «Я».

Доведено, що романтичний антропоцентризм суттєво впливає на ту ієрархію жанрів, яку розробляють романтики, і виводить на вершину ті жанри, які абсолютизували людину, її духовне життя. Романтична ієрархія жанрів передбачала не лише домінування лірики, але і її вплив на інші роди й жанри та їхню ліризацію. Саме з процесом ліризації прозових жанрів пов'язана актуалізація епістолярної форми, зокрема епістолярного роману.

У пункті 1.3.2. *«Лист» як жанр на тлі романтичної теорії поліжанровості* епоха романтизму з її культом абсолютної свободи творчості розглядається як епоха деканонізації та формотворчості. Заперечуючи класицистичну вимогу чистоти жанру, романтики виступають прихильниками синтезу жанрів, генологічної мішанини та взаємопроникнення жанрів.

Гене́за романтичного експериментування з жанрами виводиться з відкриття та застосування на практиці принципу романтичної іронії, який ґрунтувався на суб'єктивно-ідеалістичній філософії Й.-Г. Фіхте. Найвільнішою з усіх вольностей проголошує іронію Ф. Шлегель. Таким чином, принцип романтичної іронії, яким керувався митець-романтик, робив його цілком вільним у процесі художнього творення, зокрема й на рівні жанрового оформлення матеріалу.

Зазначається, що питання синтезу жанрів, жанрової дифузії у романтичному тексті в обґрунтуваннях романтиків постає насамперед тоді, коли йдеться про такий жанр, як роман, якому романтики віддавали першість в жанровій ієрархії. Сучасний роман, на думку теоретиків і практиків романтичного типу творчості, будучи (на рівні змісту) відбитком духовного буття особистості, її духовної біографії й вибудовуючись (на рівні форми) як жанрова суміш, як необхідну складову цієї жанрової суміші повинен містити у собі й такий жанр, як лист, або цілком складатися з листів. Відтак лист досить часто «проникає» в романтичний текст. Включення у структуру роману листів суттєво розширювало можливості ліричного самовираження особистості, було чинником суб'єктивізації письма.

Змішування жанрів, а власне, епістолярність у більшій чи меншій мірі характеризує чималий масив західноєвропейської романтичної прози. Аналіз української літератури доби романтизму дав підстави стверджувати, що вітчизняне письменство також засвоювало досвід тогочасної західноєвропейської прози. У тій чи іншій мірі своєрідними жанровими сплавами з яскраво вираженою епістолярністю стали такі твори, як роман Є. Гребінки «Доктор», повісті цього ж автора «Записки студента», «Водевиль в частной жизни», «Сеня», «Кулик», його ж таки оповідання «Маскарадний случай», «Игрок», «Злой человек». Фактично кожна повість Т. Шевченка («Художник», «Музыкант», «Близнецы», «Капитанша», «Прогулка с

удовольствием и не без морали») у тій чи іншій мірі нагадує романтичну жанрову суміш, складовою якої стає епістола. Окремі ознаки цього явища спостерігаються і в історичному романі П. Куліша «Чорна рада», характерною ознакою якого стає епістолярність.

У реферованому підрозділі зазначається, що процеси деканонізації та синтезу жанрів мали дотичність і безпосередньо до листа, що, в свою чергу, призвело до появи в добу романтизму низки різновидів та модифікацій означеного жанру. Зокрема, продуктом жанрового синтезу та жанрової дифузії стали епістолярна публіцистика (лист + публіцистика), лист-тревелог (лист + тревелог), лист-наукова стаття (лист + стаття), лист-проповідь (лист + проповідь), лист-сповідь (лист + сповідь).

Пункт 1.3.3. *«Лист» крізь призму романтичної едиційної практики* присвячений студіюванню феномену романтичного листа в контексті видавничих зусиль романтиків. Доведено, що актуалізація жанру листа в жанровій системі романтизму була зумовлена зміною концепції людини взагалі та митця (творця) зокрема. Романтиків цікавили будь-які прояви одкровення душі особистості, надто – особистості виняткової, геніальної, творчої.

Посилений інтерес до письменницького епістолярію, який демонструють романтики, проявився у збиранні, колекціонуванні та публікації письменницьких епістол. Йшлося також про спроби дати науковий коментар до опублікованого, виробити власні методологічні підходи до вивчення епістолярію і навіть про перші спроби пов'язати поетику листа з поезикою того літературного напрямку, що його представляв адресант-письменник.

Доба українського романтизму відзначається увагою до епістолярної спадщини Г. Сковороди, перші зразки якої на шпальтах часопису «Украинский вестник» публікували Є. Філомафітський та Р. Гонорський. Як свідчать коментарі до кореспонденцій, у добу романтизму видавці керувалися суворим науковим підходом до епістоли, зважаючи на найменші деталі в автографах листів Г. Сковороди. Такі методологічні підходи застосовує П. Куліш, публікуючи епістоли М. Гоголя, які в комплексі мали скласти духовну біографію цього митця («Несколько черт для биографии Н. В. Гоголя», «Опыт биографии Н. В. Гоголя со включением до сорока его писем. Сочинение Николая М.», «Записки о жизни Н. В. Гоголя, составленные из воспоминаний его друзей и знакомых и из его собственных писем, с портретом Н. В. Гоголя. В 2 т.»). Оригінальним явищем в епістолярній та едиційній практиці українських романтиків стали «Письма о Кieverе» М. Максимовича, де автор робить акцент на історії тих людей, які так чи інакше були пов'язані з цим містом. У «Письмах о Кieverе» він вміщує не лише свої спогади про архієпископа Інокентія (Борисова), але і його кореспонденції, створюючи оригінальний жанровий сплав – лист у листі.

У пункті 1.3.4. *«Жанрові параметри листа у трактуванні романтиків»* проаналізовано ті естетичні вимоги, які мав український романтизм до жанру листа. В Україні відомості про романтичне розуміння епістолярної творчості та її романтичне тлумачення були зафіксовані насамперед у вступних заувагах та

фрагментарних коментарях до текстів листів. Утім, коли йдеться про український науково-теоретичний простір, то тут найчіткіше вимоги романтиків до жанру епістоли були визначені у перекладній студії П. Гулака-Артемівського «О письмах». Лист, згідно з романтичною теорією, втрачав свою канонічну чіткість, він мав «зливатися з пера» (П. Гулак-Артемівський). Творці романтичної епістолярної теорії взагалі не порушували питання про рекомендовану композиційно-архітектонічну структуру епістоли. Не йшлося ні про можливий зміст послань, ні про епістолярну тематику, ні про стиль кореспонденцій, ні про епістолярні формули. За романтичною концепцією, лист повинен містити в собі ту природну легкість, невимушеність і приємність, яку містить звичайна розмова. Подібна настанова налаштовувала адресанта-романтика на розкутість, відхід від кліше та вільний вияв авторського «я», уможлиблювала оригінальну творчість у звертаннях та самоназвах, а надто – перебої у розвитку листовної розмови та відступи від неї, що знайшло свій формальний прояв у структурній мозаїчності епістоли. Відкидалася обов'язкова і традиційна для листа фабульність. Матеріалом для епістоли в добу романтизму проголошуються події внутрішнього життя особистості. Таким чином, романтики узаконили ліричну домінанту листа, що стала знаковою для епістоли в добу романтизму, у якій виражальне начало нерідко домінувало над зображальним, а експресивна функція епістолярного тексту була однією з домінуючих.

Наголошується, що, коли йдеться про український романтичний лист, варто вести мову про національну парадигму світового явища. Український романтичний лист – це вільний від жорстких регламентацій, витриманий на засадах романтичної поетики твір літературного та історіографічного жанру з яскраво вираженою антропо- та націоцентричною тематикою і проблематикою, зі структурною мозаїчністю, з домінуванням суб'єктивного, виражального, ліричного начала над об'єктивним, зображальним, з вільним виявом авторського «я», з увагою до екстатичних станів та проявом психологічної інтроспекції адресанта, який наділений релігійно-кордоцентричним світовідчуттям й новою романтичною (сердечною) чутливістю.

У другому розділі «Проблематика й жанрова специфіка романтичного листа» досліджено проблематику та жанрову систему епістолярію письменників-романтиків.

У підрозділі 2.1. *«Проблематика українського епістолярію доби романтизму»* доведено, що провідне місце в епістолярній спадщині українських романтиків посідає суспільно-політичний дискурс та національна проблематика. Це зумовлювалося національною ситуацією та бездержавним, колоніальним статусом України, де романтизм, подібно як і в Польщі, був втягнений у суспільно-політичний рух. Під час епістолярних діалогів (приватних і відкритих) вітчизняні романтики зверталися до вирішення найгостріших проблем української нації: історичних і суспільно-політичних проблем, проблеми влади й протистояння імперській політиці, проблеми національного відродження й виховання українців у дусі патріотизму,

проблеми ставлення до минулого, права України на киеворуську спадщину, втрати історичної пам'яті та національного коріння. У кореспонденціях українських романтиків порушувалася проблема роз'єднаності України австро-російським кордоном, йшлося про потребу консолідації національних сил.

В епістолах романтиків дискутувалося питання міжнаціональних (українсько-польських, українсько-російських) взаємин. Звертаючись до проблеми майбутнього України, митці нерідко обговорювали питання слов'янської взаємності. Водночас у їхніх листах досить часто порушувалася проблема вивчення та збереження власної національної традиції, розгорталося протиставлення «своє-чуже», що цілком узгоджувалося з романтичною настановою на культивування національного начала.

Даючи мовне визначення національного духу, українські романтики порушували питання функціонування української мови. У їхніх листах нерідко дискутувалися проблеми призначення й ролі мистецтва слова в умовах бездержавності, митця і влади, митця й суспільства, творчої свободи письменника та його відповідальності перед нацією. Беручи до уваги заперечення великодержавними опонентами історичної давності та перспективності українського письменства, адресанти-романтики порушують проблему не лише становлення і подальшого розвитку нової української літератури, але й констатують її історичну тяглість. У кореспонденціях митців зафіксовано також спостереження над національною ментальністю, студіювання якої було започатковане власне в романтичну добу.

У листах романтиків наскрізною також є екзистенційна проблематика. У діалозі зі своїми кореспондентами вони демонстрували посилений інтерес до феномену людини, до питання її сутності, її призначення та її «буття у світі». Подібні філософські запити були зумовлені властиво романтичним ставленням до людини як до окремого самодостатнього мікрокосму. При цьому у своїх кореспонденціях митці демонструють поєднання філософської екзистенційності та глибокої релігійно-християнської духовності, виступаючи предтечами християнського екзистенціалізму.

Підрозділ 2.2. *«Національна ідея як концептуальний стрижень епістолярної публіцистики романтиків»* присвячено аналізу специфіки епістолярної публіцистики письменників-романтиків. Зазначається, що в національній письменницькій епістолярній публіцистиці фактично відсутні відкриті листи, які б служили зброєю у власне літературних дискусіях. В епістолярній публіцистиці, яка дозволяла миттєво відреагувати на імперські наступи на українську мову, історію, культуру, що з'являлися в першій половині XIX століття у вигляді найрізноманітніших штучно виплеканих теорій, наказів, указів, циркулярів, рецензій-розправ, українські романтики зреалізовували свій громадянський темперамент.

Літературну форму листа для боротьби з погодінською великодержавною теорією використав М. Максимович. Йдеться, зокрема, про відкритий лист до М. Погодіна «О народной исторической поэзии в древней Руси». З цією ж дискусією пов'язана поява «Филологических писем к М. П. Погодину» та

«Ответных писем М. П. Погодину». Зразком епістолярної публіцистики є також лист М. Максимовича під назвою «О происхождении варяго-руссов», адресований М. Погодину, що прочитується як аргументоване поетапне спростування норманської теорії походження Русі. Схожий характер мав відкритий лист М. Максимовича «О мнимом запустении Украины в нашествие Батыево и населении ее новопришлым народом».

Зразком епістолярної публіцистики є «Письма о Богдане Хмельницком» М. Максимовича, які були адресовані М. Погодину, а згодом переадресовані М. Костомарову. За задумом адресанта, останні мали спровокувати дискусію, у якій би фігурувало українське й московське тлумачення феномену гетьмана. Подібні кореспонденції митець розцінював як «перекличку во всеуслышание» заради встановлення історичної істини.

З публіцистичним стилем співвідноситься також кореспонденція «Заметка о козацких гетьманах (Письмо к С. М. Соловьеву)», що стала відповіддю на статтю професора Московського університету С. Соловйова «Малороссийское казачество до Хмельницкого», у якій було проілюстровано імперську версію походження українського козацтва. На вирішення цих таки історичних та суспільно-політичних питань були спрямовані й інші листи М. Максимовича, які стосувалися національної історії. Йдеться, зокрема, про «Письма о князьях Острожских» та «Исторические письма о козаках приднепровских».

Яскравою сторінкою романтичної епістолярної публіцистики стали відкриті листи М. Максимовича на адресу П. Куліша, що стосувалися «Записок о Южной Руси» й опублікованого у них фольклорного та історичного матеріалу (листи «О сотнике Харьке и запорожце Чуприне», «Объяснении некоторых украинских песен»).

Публіцистичний характер мав і відкритий лист М. Максимовича на адресу М. Грабовського «О причинах взаимного ожесточения поляков и малоросиян, бывшего в XVII веке». У цій кореспонденції романтик не лише вибудовував хронологію української історії, а й, усупереч версії М. Грабовського, відкидав будь-які позитивні впливи Польщі на поступ української історії, вказував на негативні для України наслідки Люблінської унії. Тематично до листа «О причинах взаимного ожесточения поляков и малоросиян, бывшего в XVII веке» дотичний відкритий лист «О Григории Николаевиче Теплове и его записках «О непорядках в Малороссии».

Літературної справи в Україні взагалі, а також історичного роману П. Куліша й українських повістей М. Гоголя зокрема стосувався лист М. Максимовича «Об историческом романе П. Кулиша «Черная рада», 1857 г.», яким було започатковано тривалу та гучну полеміку між романтиками, що стосувалася сутності феномену Миколи Гоголя.

Автором листовних писань, що відзначалися публіцистичністю, був також П. Куліш. Епістолярна публіцистика романтика стосувалася насамперед національних інтересів українського народу. У низці листів порушувалися питання взаємин української нації з польською. Знаковим у цьому контексті є

«політико-публіцистичний» (Є. Нахлік) лист «Полякам об українцях (Ответ на безыменное письмо)», що став публічною відповіддю на лист З. Фіша й утверджував думку про неможливість українсько-польського політичного союзу. Відкритий лист «Украинофилам» було адресовано українській демократичній інтелігенції та українському панству, що їх П. Куліш прагнув консолідувати в боротьбі не лише за національний поступ, але й за соціальний прогрес. Гострополітичним спрямуванням відзначається лист-протест П. Куліша «Лист русинів до автора брошури “Un peuple europeen de quinze millions oublie devant l’histoire”». Ця умовно колективна кореспонденція стала відповіддю-протестом на петицію сенатора, а водночас секретаря центральної комісії Паризького географічного товариства К. Делямара, у якій йшлося про Україну й українців. Нищівної критики з боку П. Куліша зазнали ті тези К. Делямара, згідно з якими українці поставали як етнос монгольського (туранського) походження, а також ті, які представляли українців як добровільних підданих Польщі. Лист-звернення П. Куліша «Зазивний лист до української інтелігенції», який був реакцією на Емський акт 1876 року, являє собою «національно-культурницький маніфест» (Є. Нахлік), що має антиімперське спрямування.

Окрему сторінку романтичної публіцистики складають публіцистично-полемічні студії М. Костомарова, які стосувалися українського питання у найширшому розумінні. До теми української історії та української сучасності звертався М. Костомаров у «Письме к издателю «Колокола», якому О. Герцен дає назву «Україна». Лист відзначався гострими антиімперськими пасажами митця, що стосувалися політики Росії та Польщі щодо України. Національного питання стосувалася й праця М. Костомарова «Дві руські народності. Лист до редактора». Означена стаття традиційно тлумачиться як «азбука українського націоналізму» (М. Драгоманов) чи як «Євангеліє українського націоналізму» (Д. Дорошенко), оскільки в ній М. Костомаров із певними оглядками на цензуру доводив окремішність українського народу.

У роки реакції, коли почалося переслідування М. Костомарова як українофіла та прибічника малоросійського сепаратизму, з-під його пера з’являється низка гострих листів-протестів та листів-відповідей. Так, на сторінках газети «День» (№29, 1863) він публікує «Письмо к редактору! По тому же поводу», у якому емоційно відстоює свої українофільські переконання, а водночас підкреслює свою «благонадійність». Для об’єктивного розуміння феномена М. Костомарова як суспільно-політичного діяча надзвичайно важливим є його відкритий лист «Письмо к редакторам Ливчаку и Климковичу», де кореспондент детально тлумачив суть «панросійського» варіанту панславізму, тобто його можливість, доцільність і можливі масштабні негативні наслідки для Європи. Польське питання, зокрема зовнішня політика Польщі, опиняється під пильним поглядом М. Костомарова у період польського повстання 1863 року, а надто в перше десятиліття після його поразки. Антипольське звучання мала стаття «Полякам-миротворцям» (1877), у якій романтик пише про польську загрозу для всієї Російської імперії, несподівано

виступаючи при цьому на захист її територіальної та суспільно-політичної єдності. Стаття спричинила епістолярну дискусію між М. Костомаровим та О. Градовським. У відкритому листі «Письмо к А. Д. Градовскому» М. Костомаров різко критикував і польську націю, і польську владу.

Вихідною тезою підрозділу 2.3. «Лист» як жанр романтичної наукової літератури» є теза про своєрідний симбіоз літератури та науки в добу романтизму. Зазначається, що романтизм «стилізує» науку (Я. Гарасим). Романтичному науковому мисленню була притаманна форма «поетичних філософем, висловлювань, афоризмів та фрагментів» (Р. Габітова). Метафоричність наукового вислову романтиків не вкладалася в академічні рамки наукової статті чи трактату. Романтичний хід думок налаштовував науковців-романтиків на пошук вільнішої і розкутішої форми, яка б не регламентувала параметри вияву авторського «я» у науковій студії. При цьому саме лист давав романтику-науковцю можливість відійти від «кабінетного педантизму та схоластичної вченості» (В. Кузьменко).

Доведено, що «наукові» листи українських романтиків у тогочасній Україні, яка була позбавлена власної державності, стали альтернативною формою існування української науки. Опубліковані на шпальтах тогочасної періодики, ці епістоли набирали статусу відкритих листів, що додавало їм резонансу, й у цілому були скеровані на заперечення імперських версій тлумачення українського питання.

Із науковим стилем співвідносяться такі листи М. Максимовича, як «Письмо о философии», відкритий лист на адресу Г. Квітки-Основ'яненка «О правописании малороссийского языка», «Заметки о первых гетьманах козацких и первых полковниках прилуцких (Письмо к Н. А. Маркевичу)».

У доробку М. Максимовича можна виокремити низку листів, які являють собою лист-історико-топографічний нарис. Поява такого різновиду була зумовлена романтичною парадигмою творчої діяльності М. Максимовича. Йдеться, наприклад, про «Письма о Киеве», у яких лист п'ятий – це фактично опис гори Щекавиці, а лист шостий – опис Литовського замку у Києві. У подібній манері витримано також лист «О десяти городах и некоторых селах древней Украины».

Форму наукової статті мав також лист М. Максимовича до російського історика та археографа М. Барсукова «О фофудиях». У подібній науковій манері витримано листи М. Максимовича до графа О. Уварова, організатора археологічних з'їздів у Москві. Сам адресант трактував їх як листи, що стосуються історичної географії. Йдеться про листи-статті «О предметах древности, сообщенных автором в музей Московского Археологического общества (Письмо графу А. С. Уварову)», «О значении имени «Троян», упоминаемом в «Слове о полку Игоря», «Об издании Несторовой летописи и о городе Устье. (На прощание с 1867 годом. Письмо к М. П. Погодину)».

Історії національної літератури стосувався лист М. Максимовича «О стихотворениях Феофана Прокоповича», який був короткою рецензією на книгу І. Чистовича «Феофан Прокопович и его время» (Спб., 1868).

У підрозділі 2.4. «Ідейні принципи романтичного листа-трелелогу» наголошено, що ХІХ століття традиційно вважається золотим віком трелелогу. Стрімка європейська колоніальна експансія породжує митця, який може «жити своїм пером» (А. Майга). Стверджується, що на рубежі ХVІІІ-ХІХ століть на теренах Російської імперії стає надзвичайно поширеним трелелог, об'єктом зображення у якому є Україна. При цьому російський трелелог про Україну поставав як «продукт імперської свідомості, зорієнтований на імперську експансію» (Є. Пономарьов).

Доведено, що, як реакція на імперський трелелог, розвивається, орієнтуючись на давні національні традиції (середньовічна та барокова паломницька література), український трелелог. У добу романтизму його розвиток був зумовлений настановою на пізнання та абсолютизацію «своєнародного», на створення образу «свого», відмінного від «іншого».

Зазначається, що в Україні трелелог існував здебільшого в епістолярній формі. Це зумовлювалося не лише романтичною настановою на сповідальність, але й цезурними міркуваннями: приватний лист-трелелог навряд чи міг сприйматися як серйозний документ у царині автоетнографістики, що міг становити загрозу офіційній ідеології.

Автор романтичного листа-трелелогу керувався «антитуристичною настановою» (О. Толочко), що була пов'язана з естетикою романтизму. Провідним у романтичному листі-трелелозі стає не опис типового маршруту, а фіксація індивідуальних вражень, що виникають у подорожуючого під час мандрівки унікальними, вражаючими уяву місцями.

Романтичний лист-трелелог представлений, зокрема, такою літературною пам'яткою, як «Знайдений на дорозі лист. Із г. Острога. 1847, лютого 28». Автором листа, надрукованого під псевдонімом П. Необачний, був П. Куліш.

Трелелог мав місце і в епістолярному доробку М. Максимовича. Оригінальним явищем у цьому контексті є «Письма о Кіеве» М. Максимовича, які стали вмістилищем киевознавчих матеріалів й позначені ліризмом, типово романтичним сприйняттям зображуваної дійсності. Трелелогом є також лист М. Максимовича «Воспоминание о Тавриде. Письмо князю Петру Андреевичу Вяземскому».

Лист-трелелог – знаковий і для західноукраїнської епістолярної романтичної традиції. Підтвердженням цього є епістолярний цикл Я. Головацького «Подорож по Галицькій та Угорській Русі, описана у листах до приятеля у Л.». Домінуючим в епістолярному циклі стає діалог адресантового «я» зі своїм краєм – національною територією, національною культурою, національною історією.

Нерідко елементи трелелогу (йдеться про описи Москви і Петербурга) з'являлися в листах адресантів-романтиків у зв'язку з переїздом до Росії. У таких листах знаходимо характерне для поезики романтизму протиставлення двох світів, один із яких – рідний та ідеальний, а інший – далекий і недосконалий. Так, в листах Л. Боровиковського Росія фігурує як «холодная» і «голая» Русь. В уяві Т. Шевченка Петербург уподібнюється до «чортового

болота». М. Максимович скаржився на «гниючу весну» в Москві. «Кам'яні ящики» Петербурга П. Куліш протиставляв степовому українському раю.

Із закордонними мандрами пов'язані в листах П. Куліша ті сторінки, які присвячені Німеччині, Австрії та Італії. В епістолярному доробку П. Куліша цього періоду знаходимо й окремі листи-тревелого. Так, лист-тревелог до Д. Каменецького від 5 квітня 1858 року – це суцільний опис Берліна, поданий на кількох сторінках. Лист-тревелог та традиції тревелого помітно представлені в епістолярному доробку М. Гоголя, що було зумовлено не лише його переїздом до Росії, але й постійними мандрівками романтика країнами Європи.

У підрозділі 2.5. *«Гене́за та функції романтичного листа-сповіді і листа-проповіді»* доведено, що побутування таких жанрових різновидів листа як лист-проповідь та лист-сповідь у жанровій системі романтизму варто виводити з типово романтичної теорії митця-месії та романтичного розуміння функцій мистецтва. Апелювання до листа-проповіді, що бере початок від апостольського послання, зумовлювалося християнським світобаченням митців-романтиків. У добу романтизму, як і в апостольські часи, лист стає своєрідним засобом комунікації між християнами, про що свідчить епістолярний доробок М. Гоголя.

Прикладом свідомого звернення М. Гоголя до жанрів проповіді та сповіді є «Вибрані місця із листування з друзями». Зазначається, що, закорінена в давню проповідницьку традицію, епістолярна проповідь романтика водночас мала власну оригінальну, типово романтичну природу. Як автор листів М. Гоголь вдається до змішування жанрів проповіді та сповіді, що призвело до «двоєдності» (Ю. Барабаш) жанрової природи «Вибраних місць із листування з друзями», у яких домінує «сповідь-проповідь», де «авторове слово «про себе» – це водночас слово «від себе», що з ним письменник звертається до людей» (Ю. Барабаш). В епістолярному циклі митця, що був витриманий на засадах романтичної поезики, на відміну від традиції української барокової проповіді, авторське «я» не «розчинялося в повчанні» (Ю. Барабаш), а виступало на перший план завдяки сповіді, що зумовлювалося романтичною настановою на суб'єктивність письма. При цьому сповідь, яку утверджує в літературі М. Гоголь, – це сповідь, притаманна власне християнину. Гоголівські сповідальні тексти – це тексти, що йшли від потреб християнської душі, «заглибленої в самопізнання» (Є. Сверстюк). До того ж, це була публічна сповідь. До такої ж публічної сповіді, «сповіді без покривал» (Є. Сверстюк) М. Гоголь закликав Росію.

Керуючись принципом абсолютної свободи творчості, М. Гоголь не дотримувався встановлених правил гомілетики, зокрема, тих, які стосувалися структурування листа-проповіді. Звідси – подібність його листів-проповідей до статті, есе, бесіди чи промови на літературно-мистецьку, суспільно-політичну, релігійну чи іншу актуальну тему.

Водночас аналізований епістолярний цикл співвідноситься з епістолярною публіцистикою. У ньому М. Гоголь «мінє художнє перо на публіцистичне», діючи за принципом «не можу мовчати» (А. Погрібний). Як

автор «Вибраних місць із листування з друзями» романтик обмірковує ідею «діяльного листування», а також розробляє концепцію «публічного ляпаса». При цьому кожна із запропонованих романтиком реформ була так чи інакше зорієнтована на реформу людської душі, на її пересотворення, яке М. Гоголь, подібно до інтелігенції скovorодинівського штибу, вважав запорукою удосконалення суспільства. Листи-проповіді багаті на численні біблійні алюзії, що значно посилює гостроту і пафосність їхнього звучання.

Розділ 3. «Особливості поетики романтичного листа» присвячений студіюванню художньої специфіки епістоли доби романтизму.

У підрозділі 3.1. *«Лист доби романтизму: чинники художності»* лист тлумачиться насамперед як художній феномен. Наголошується на таких чинниках художності письменницького листа доби романтизму, як психологізм, використання алюзії, такої форми інтертекстуальності, як цитата (йдеться про цитування поетичних та фольклорних текстів) тощо.

Вихідною тезою підрозділу 3.2. *«Романтичний лист як прояв психологічної інтроспекції»* є теза про те, що романтичний лист виступає проявом психологічної інтроспекції адресанта. Абсолютизуючи людину, романтики демонструють посилений інтерес до її внутрішнього буття, прагнуть опанувати глибини її духу. Зазначається, що художні відкриття романтиків, пов'язані з опануванням духовної сутності особистості, були зроблені ними не лише в процесі спостереження над сучасниками, але й під час занурення у власний внутрішній світ, зокрема в процесі епістолярної творчості. Саме за посередництвом листування романтики розвивали здібність до самоаналізу, увагу до тих процесів, які відбувалися в душі. І лише «розібравшись із власними почуттями, із глибинами і підвалами своєї власної особистості, автори листів відкривали нову царину, ще не освоєну мистецтвом, – царину внутрішнього світу, суперечливої неоднорідності імпульсів, які диктують людині її поведінку» (А. Ботнікова).

Установлено, що психологічна інтроспекція відіграє роль організуючого начала в романтичній епістолі. Кореспонденції романтиків сповнені сміливого психологічного аналізу, рефлексії та самозаглиблення. Вони передбачають граничне оголення душі і серця адресанта. Цим листам притаманні ті типово романтичні «крайні» сюжети, які дають про себе знати в художній спадщині романтиків, що фіксує увагу до межових станів людини.

Означена тенденція характерна для європейської романтичної епістолярної традиції взагалі. Утім, якщо в західноєвропейській романтичній епістолярній практиці межевою ситуацією, що піддавалася самоаналізу, була меланхолія, то в українській традиції їй протиставлено нову романтичну (сердечну) чутливість (Т. Бовсунівська). Сердечна чутливість виступає емоційною домінантою в епістолярній спадщині Л. Боровиковського, Є. Гребінки, А. Метлинського, М. Максимовича, Т. Шевченка, П. Куліша. Прикметною рисою їхніх листів є властиво романтичне самозаглиблення, яке полягає в пізнанні свого серця, що стає синонімом поняття «душа». Серце є центром внутрішнього життя адресанта в кореспонденціях Я. Головацького,

І. Вагилевича, М. Шашкевича. Літопис душевних злетів і потрясінь, окреслений життям серця адресанта, а власне – психограму душі складають листи М. Гоголя.

У підрозділі 3.3. «Ліричне начало в романтичному епістолярному просторі» досліджено роль і місце ліричного елементу в епістолярному доробку романтиків. Зазначається, що з появою романтизму епістолярій зазнає кардинальних змін. У його царині відбувається справжній «переворот» (А. Єлістратова), пов'язаний із особливою роллю ліричного елементу в естетиці та творчості романтиків. Автори романтичних епістол синтезують літературні роди, зокрема епос і лірику, що відповідало романтичній естетиці, зорієнтованій на відтворення почуттів та емоцій. Пишучи лист, автор-романтик вдається до використання унікального сплаву розповідного начала та лірики, створення їх «конгломерату» (А. Шамрай). Художній дискурс романтичного листа передбачає зміщення кута зору з об'єктивного на суб'єктивний, що утвердило ліричні інтенції жанру.

Доведено, що ліризація епістолярного тексту досягалася за посередництвом вплітання в прозову тканину листа поетичних віршованих фрагментів. Серед найбільш цитованих авторів у листах Є. Гребінки – О. Пушкін, В. Жуковський, Г. Державін, І. Дмитрієв, І. Крилов. Лірична стихія характерна для листів Т. Шевченка різних років. Щонайчастіше романтик вдавався до цитування власних поезій, нерідко тяжіючи до авторемінісценцій. Водночас Шевченко-адресант цитував Данте, К. Рилеєва, О. Пушкіна, І. Крилова, О. Мерзлякова, А. Міцкевича. Своєрідним сплавом прози й поезії постають окремі кореспонденції П. Куліша, у яких цитуються поетичні тексти Т. Шевченка, О. Пушкіна, В. Жуковського, А. Міцкевича, М. Макаровського, П. Вяземського, Є. Баратинського. Ліричне начало – беззаперечна складова епістолярних текстів М. Максимовича, у яких поетичні тексти М. Язикова, А. Дельвіга, В. Жуковського, П. Вяземського, Є. Баратинського адресант цитував за принципом суголосної змістової чи емоційної співзвучності. Змішуванням прози й поезії характеризуються листи М. Гоголя, де цитуються твори Й. В. Гете, О. Пушкіна, А. Дельвіга, Є. Баратинського.

Унікальна риса власне української романтичної епістолярної традиції – цитування адресантами народних (здебільшого ліричних) пісень, що зумовлювалося естетикою українського романтизму, зорієнтованою на засвоєння фольклорної традиції. Водночас варто відзначити впливи на українську епістолярну романтичну традицію національних чинників, зокрема національної ментальності українського народу з його пісенністю, потребою в музиці.

Стверджується, що цитування народної пісні, як і власної чи невласної поезії, у жодному з випадків не було самоціллю для адресанта-романтика. Пісенний чи поетичний текст з'являвся в епістолі в момент крайньої емоційно-психологічної напруги адресанта. Інкорпорована в епістолярний текст, поезія чи пісня поглиблювала психологічно-емоційну наповненість листа, часом посилюючи чи змінюючи регістр його звучання й тональність.

З'ясовано, що ефект ліризації тексту романтичної епістоли також спричинюють вдало вплетені в її текст ліричні пейзажі. Такі «пейзажі душі» наявні в епістолярному циклі Я. Головацького «Подорож по Галицькій та Угорській Русі, описана у листах до приятеля у Л.». Ліричні пейзажні картини, психологічний паралелізм – знакові елементи епістолярного доробку П. Куліша. Нерідко пейзажі в кореспонденціях романтика розростаються до рівня самодостатніх пейзажних замальовок.

У підрозділі 3.4. «Іронічний пафос романтичного листа» зауважено, що застосуванню адресантами-романтиками прийомів іронії в епістолярному тексті сприяла теорія романтичної іронії, що була інспірована сократівською іронією й розроблена представниками єнської школи романтизму. Для романтиків іронія була «проявом свободи духу», «специфічним виявом романтичного суб'єктивізму», «суб'єктивної сваволі митця» (М. Паласюк), що відповідало естетиці романтизму.

Стверджується, що українська традиція романтичної іронії мала, окрім загальноєвропейських, ще й власні національні джерела розвитку. Йдеться про національну фольклорну сміхову культуру та про традиції українського низового бароко, насамперед про бурлескно-травестійну, зокрема й епістолярну, літературу XVI – XVIII століть.

Зазначається, що в українській епістолярній традиції романтична іронія не набула такого поширення, як, наприклад, у західноєвропейській, що зумовлювалося колоніальним статусом української нації. Український адресант-романтик, керований ідеєю боротьби за національні права, наповнював кореспонденцію насамперед національно-визвольною риторикою та пафосом боротьби за національні права. Цій боротьбі були підпорядковані й іронічні інтонації в епістолярному тексті.

Актуалізовано ідеї С. Походні, яка пропонує розрізняти асоціативну та ситуативну іронію. Доведено, що в епістолярних текстах романтиків домінуючою є асоціативна іронія, яка створюється на текстовому рівні внаслідок використання ситуативного повторення (ретроспекції) в поєднанні з іронічною алюзією, на відміну від ситуативної іронії, яка виникає в результаті контрасту між ситуативним контекстом і прямим значенням слова, словосполучення і речення та створюється за рахунок використання стилістичних прийомів на лексичному, синтаксичному, лексико-семантичному рівнях. Зауважено, що в листах українських романтиків, які тяжіли до використання фольклорної образності, асоціативна іронія досить часто виявляється в приказках чи прислів'ях, де друга частина вислову немов заперечує першу. Тож прихована антонімія паремії спричинює іронічний пафос аналізованого листа.

Традиція іронічного мовлення адресанта-полеміста, присутня в численних полемічних листах М. Максимовича до М. Погодіна («Филологические письма», «Ответные письма М. П. Погодину»), кореспондувала з тими традиціями, що були закладені українськими полемістами барокової доби. Гостра іронія була покликана прагненням

поглузувати зі співрозмовника, дорікнути за великодержавну позицію в тлумаченні українського мовного питання. Іронія супроводжує «Письма о Кіеве» М. Максимовича, його ж таки «Письма о князьях Острожских». Іронія звучить із листів Л. Боровиковського до І. Срезневського. Вона простежується в листах Є. Гребінки на адресу Г. Гребінки, М. Новіцького. До іронії та самоіронії вдавався П. Куліш у листах до О. Бодянського, М. Погодіна, І. Хильчевського, О. Милорадовичівни, а також у «Листах з хутора». Іронічний тон притаманний листам А. Метлинського, Т. Шевченка, М. Гоголя, А. Могильницького.

У підрозділі 3.5. «Алюзія як засіб вираження інтенції адресанта-романтика» з посиланням на спостереження А. Єлістратової доведено, що процес самопізнання і самовизначення, який відігравав надзвичайно важливу роль в епістолярній творчості романтиків, передбачав постійне апелювання до подій, що відбувалися на історичній арені, і співвіднесення сучасності з минулим і майбутнім. Звідси – особлива роль літературних алюзій, наявних у листах митців-романтиків або у вигляді прямих чи прихованих цитат, або у вигляді натяків. Зазначається, що в епістолярному доробку романтиків алюзії «органічно пов'язані з тканиною листа і невіддільні від образу автора» (А. Єлістратова).

Романтичний лист щонайперше характеризують алюзії до літературних творів. Так, в епістолярному доробку Є. Гребінки містяться алюзії до роману М. де Сервантеса «Дон Кіхот». Епістолярні тексти Є. Гребінки, як і решти українських романтиків, прикметні алюзіями до «Історії русів», авторитет якої серед романтиків був беззаперечним.

У листах А. Метлинського серед літературних алюзій найчастотнішими є алюзії до тексту комедії «Ревізор» М. Гоголя, якого адресант не відділяв від України та української культури. Апелюючи до образів гоголівської п'єси, романтик створював проєкцію самого себе, обмірковуючи можливий переїзд до Петербурга. За принципом парадоксу, як це нерідко трапляється в листах романтиків, А. Метлинський добирає алюзію до поеми Дж. Байрона «Шильйонський в'язень», що спричинює комічний ефект. Із процесом психологічної самоідентифікації пов'язані алюзії до «Одісеї» Гомера та до давньогрецьких міфів, які містяться в листах Т. Шевченка.

Серед літературних алюзій, наявних у листах П. Куліша, найбільш численними є алюзії до «Слова про Ігорів похід», що пояснюється увагою романтиків до цієї давньоруської пам'ятки в період боротьби за старокиївську спадщину. Листи П. Куліша до М. Костомарова позначені алюзіями до давніх літописів, що зумовлено спільністю наукових інтересів адресанта й адресата. Низка алюзій, які трапляються в епістолах П. Куліша, пов'язані з творчістю М. Гоголя (йдеться насамперед про «Мертві душі»), що зумовлювалося культовим ставленням адресанта до цього митця. Листи П. Куліша містили алюзії й до творів зарубіжних авторів. Йдеться насамперед про «Одісею» Гомера, романи Ф. Купера, а надто – про творчі доробки В. Шекспіра, А. Міцкевича, О. Толстого й О. Пушкіна. Вишукані алюзії до «Магабгарати» та

до повісті В. Жуковського «Наль і Дамаянти» представлені в листах П. Куліша до дружини. Їхня функція – розкрити глибину любовних переживань адресанта. Менш вживаними в текстах епістол П. Куліша є алюзії до міфології та фольклору.

Алюзія стає засобом ведення полеміки поміж М. Максимовичем та М. Погодіним. Так, в «Ответных письмах» М. Максимовича на адресу М. Погодіна вміщено алюзію на одну з сатир давньогрецького митця Лукіана, у якій той описує суперечку між Прометеєм і Зевсом. Тут таки міститься алюзія до давньогрецької міфології та «Метаморфоз» Овідія (сюжет про Мінерву та Арахну). Алюзії містяться і в «Письмах о князьях Острожских» М. Максимовича, у яких за допомогою алюзії до «Божественної комедії» Данте учений-романтик демонстрував своє ставлення до Люблінської унії та її наслідків для українського буття.

Шекспірівські алюзії характеризують епістолярну спадщину М. Костомарова. Так, у нарисі «Скотский бунт. Письмо малороссийского помещика к своему петербургскому приятелю» М. Костомаров вміщує алюзію до п'єси В. Шекспіра «Тімон Афіньський». Листи А. Могильницького позначені алюзіями до давньогрецьких міфів (використано сюжет про Сціллу та Харібду).

Епістолярним текстам українських романтиків притаманні також алюзії до історичних подій, пов'язані насамперед з прагнення крізь призму аналізу давноминулих реалій переосмислити сучасну історичну ситуацію. Так, у листах Є. Гребінки містяться алюзії до російської окупації Парижа у 1814 році.

До особливостей епістолярної манери українських романтиків, зокрема О. Стороженка, зараховуємо той факт, що наявні в його епістолярних текстах алюзії створюють додаткові художні можливості замасковано висловити своє бачення національних реалій. Ставлення автора до імперської політики Росії фіксується, наприклад, із допомогою прізвищ-паронімів, які функціонують на рівні алюзій.

За цим же принципом функціонують історичні алюзії в кореспонденціях П. Куліша. Так, в одному з листів до Т. Шевченка, осмислюючи літературну ситуацію, П. Куліш закликав літераторів консолідувати зусилля в спільній літературній справі, покликаючись при цьому на працю римського історика й політика Гая Саллюстія Криспа «Югуртинська війна» й проводячи історичні паралелі поміж цією історичною подією та сучасним станом речей в Україні.

Алюзії в листах М. Гоголя породжувалися також озвученням прагнення зберегти власну психологічну повноцінність, віднайти себе в екстремальних ситуаціях. Так, у листі до М. Погодіна від 28 вересня 1833 року адресант самоусвідомлював себе, апелюючи до такої історичної події, як Велика французька революція, з якою ототожнював карколомні, кризові події у власному житті, а тому мріяв про довгоочікувану «реставрацію», яка принесе спокій.

Біблійні алюзії є часто вживаними в епістолярних текстах П. Куліша, що цілком логічно узгоджувалося з проповідницьким, настановчим тоном кореспонденцій адресанта. Означені алюзії стають діяльною зброєю у боротьбі

з політичними опонентами у відкритих листах М. Костомарова. Йдеться, зокрема, про «Письмо к редактору! По тому же поводу». Алюзія до біблійних текстів містилася і в нарисі М. Костомарова «Скотский бунт. Письмо малороссийского помещика к своему малороссийскому приятелю». Біблійні алюзії мають місце в епістолярних текстах А. Могильницького.

Доведено, що в українській романтичній епістолярній традиції використання алюзії зумовлене також прагненням (з огляду на можливу перлюстрацію та жорстку цензуру) дотримуватися замаскованого способу викладу думок, писати з недомовками, добре зрозумілими для адресатів.

У підрозділі 3.6. «Містифікація як різновид літературної гри в романтичній кореспонденції» обстоюється думка про те, що для романтиків, як згодом і для модерністів, був притаманний ігровий погляд на світ. Теорія гри, яка формується ще в античні часи, свій розвиток знаходить у західноєвропейській естетиці кінця XVIII – початку XIX століть, зокрема в працях І. Канта та Ф. Шіллера. Ідеї І. Канта були підхоплені теоретиками й практиками романтичного типу творчості. У І. Канта романтики взяли той елемент його вчення, що інтелектуальна діяльність «не обов'язково зводиться до раціонального пізнання й у грі вона зовсім не втрачає свого високого статусу» (Б. Шалагінов).

Зазначається, що, кажучи про містифікацію як різновид літературної гри в українській традиції, зокрема романтичній епістолярній традиції, варто брати до уваги той факт, що українець першої половини XIX століття перебував в екзистенційній ситуації неможливості примирення з існуючою дійсністю. При цьому саме гра створювала умови для дистанціонування від недосконалого світу, а ігрова поведінка давала можливість зберегти себе в умовах жорсткої цензури й постійних політичних репресивних заходів. Невипадково доба українського романтизму позначена появою цілої низки письменницьких містифікацій, псевдонімів, масок та шифрів. Ігровий погляд на світ, притаманний добі романтизму, позначився на романтичній епістолярній практиці, що знайшло свій вияв в появі самобутніх листів-містифікацій, автори яких поставали перед широкою аудиторією, прикриваючись маскою й проголошуючи нерідко гострі, крамольні думки.

Зауважено, що автор першої половини XIX століття театралізував свою особу, маскував свою ідентичність не заради самодостатньої гри з читачем, а з метою приховування авторства перед безпосередньою політично-цензурною загрозою, а можлива містифікація завжди відігравала так звану конспіративну функцію.

До містифікації, що мала конспіративну функцію, вдавався П. Куліш і як автор епістолярного циклу «Листи з хутора». Ігрові інтереси Куліша-містифікатора в «Листах з хутора» втілював вигаданий образ Хуторянина та стилізація під селянську оповідь. «Прикриваючись» маскою Хуторянина, романтик вдавався до імітації простакуватого монологу на теми хутірського/міського життя, за яким приховувався авторський погляд на сучасні національні реалії та суть україно-російських взаємин.

Оригінальною містифікацією постає нарис М. Костомарова «Скотский бунт. Письмо малороссийского помещика к своему петербургскому приятелю», що також виконувала конспіративну функцію. Усвідомлюючи гострополітичний, підривний характер своєї фантазмагорії, М. Костомаров приписував її авторство неіснуючому І. Богучарову. У цій «апологічній дрібниці» (М. Костомаров) «представлено нещадну критику нігілістичних, авторитарних та антигуманістичних тенденцій російського революційного руху 1870-х рр.» (О. Ясь).

У **Висновках** узагальнюються результати наукового пошуку.

Становлення української романтичної епістолярної традиції відбувалося як під дією новочасних західноєвропейських віянь, так і під впливом тих усталених звичаїв, що мали місце в національній епістолярній спадщині попередніх епох. Романтична епістолярна традиція засвідчує спорідненість із посланнями киеворуської доби (на рівні використання форми пастирського послання), а також з епістолярною полемічною манерою доби бароко (на рівні використання оперативного листа-протесту під час ведення ідеологічної полеміки на теми національного буття). Романтична епістолярна традиція хоча й формувалася в певній боротьбі зі стилістичними нормами бурлескної епістолярної манери, представлені насамперед козацьким листуванням, водночас вона розвивалася в силовому полі бурлескної практики, що тлумачилася романтиками як унікальне етнокультурне утворення, яке актуалізувалося в кризові моменти національного буття.

Романтизм, зокрема романтизм український, мав свої естетичні вимоги до жанру листа. Основним жанровим правилом, що його мав дотримуватися адресант у процесі написання листа, проголошувалася повна відсутність будь-яких правил, що цілком узгоджувалося з романтичним принципом абсолютної свободи творчості. Лист, згідно з романтичною теорією, втрачав свою канонічну чіткість. У межах романтичної епістолярної теорії не поставало питання про рекомендовану композиційно-архітектонічну структуру епістоли, не велася мова ні про можливий зміст послань, ні про епістолярну тематику, ні про стиль кореспонденцій, ні про епістолярні формули, не прописувалися правила прескрипту чи клаузули кореспонденції. За романтичною концепцією, лист повинен містити в собі ту природну легкість, яку містить звичайна розмова. Схожа настанова налаштовувала адресанта-романтика на розкутість, відхід від формул та вільний вияв авторського «я», уможлиблювала оригінальну творчість у звертаннях та самоназвах, а надто – перебої в розвитку листовної розмови, а також постійні переходи від однієї теми до іншої та відступи, що знайшло свій формальний вияв у структурній мозаїчності епістоли. Відкидалася обов'язкова і традиційна для листа фабульність, що було продиктовано законами романтичної теорії та практики. Матеріалом для епістоли в добу романтизму проголошувалися насамперед події внутрішнього життя особистості. Таким чином, романтики узаконили ліричну домінанту листа, що стала знаковою для епістоли в добу романтизму, у якій виражальне начало нерідко домінувало над зображальним, а експресивна функція

епістолярного тексту була однією з домінуючих. Варто вказати на односпрямованість творчих експериментів української творчої інтелігенції з тими пошуками, які мали місце в середовищі європейської творчої еліти взагалі. Водночас теорія романтизму, напрямку етноцентричного за своєю природою, спрямовувала творців романтичної епістолярної теорії та практики до національних глибин, орієнтувала на національну традицію, плідне використання якої призвело до формування власне українського романтичного епістолярію

Жанрові вольності й експерименти романтиків ґрунтувалися насамперед на запереченні класицистичної вимоги «чистоти жанру». Романтики, відкинувши всі правила і жанрові норми, культивували, зокрема, жанрову дифузю та змішування жанрів. У світлі романтичних теорій епістолярна форма була максимально характерною для романтизму з його культом людської індивідуальності, з його увагою до внутрішнього світу особистості, з його настановою на сповідальність, на пізнання індивідуального досвіду. Тому лист у добу романтизму досить часто «проникає» в романтичний текст, що робить епістолярність однією з провідних ознак тогочасного роману і повісті. Водночас процеси деканонізації та синтезу жанрів мали стосунок і безпосередньо до листа, що призвело до появи в добу романтизму низки різновидів та модифікацій цього жанру. Зокрема, продуктом жанрових сумішей та жанрової дифузії стали епістолярна публіцистика, лист-тревелог, лист-наукова стаття, лист-проповідь, лист-сповідь.

Специфіка епістолярної спадщини українських романтиків на рівні проблематики полягає в тому, що провідне місце в ній посідає суспільно-політичний дискурс. Під час епістолярних діалогів (приватних і відкритих) українські романтики зверталися до вирішення найгостріших проблем української нації: історичних і суспільно-політичних проблем, проблеми влади й протистояння імперській політиці, проблеми національного відродження й виховання українців у дусі патріотизму, проблеми ставлення до минулого, права України на києворуську спадщину, втрати історичної пам'яті та національного коріння. У листах українських романтиків, поряд із національною, наскрізною також є екзистенційна проблематика. У діалозі зі своїми кореспондентами митці демонстрували посилений інтерес до феномена людини, до питання її сутності, її призначення та її «буття у світі». Адресантів-романтиків цікавив внутрішній світ смисложиттєвих переживань людини. Подібні філософські запити були зумовлені властиво романтичним ставленням до людини як до окремого мікрокосму. У своїх кореспонденціях романтики демонструють поєднання філософської екзистенційності та глибокої релігійно-християнської духовності, виступаючи предтечами християнського екзистенціалізму.

Подібне змістове наповнення листа в добу романтизму призвело до активного розвитку та побутування таких його жанрових різновидів, як епістолярна публіцистика, лист-наукова стаття, лист-тревелог, лист-сповідь-проповідь.

В українській літературі доби романтизму простежується справжній вибух письменницької публіцистики, зокрема публіцистики епістолярної. При цьому в національній письменницькій епістолярній публіцистиці, на відміну від європейської взагалі, фактично відсутні відкриті листи, які б служили зброєю у власне літературних дискусіях. В епістолярній публіцистиці, яка, будучи «словом прямої дії», «жанром оперативно влучних можливостей» (А. Погрібний), дозволяла миттєво відреагувати на імперські наступи на українську мову, історію, культуру, а взагалі – на українську націю, що з'являлися в першій половині ХІХ століття у вигляді найрізноманітніших штучно виплечаних теорій, наказів, указів, циркулярів, рецензій-розправ, українські романтики зреалізовували свій громадянський темперамент.

Аналіз теоретичного доробку романтиків свідчить, що, коли йшлося про вибір форми для наукової статті, найбільш пріоритетною ставала епістолярна форма. Розкутість наукового вислову романтиків не вкладалася в академічні рамки наукової статті чи трактату. Романтичний хід думок налаштовував науковців-романтиків на пошук більш вільної форми, яка б не регламентувала параметри вияву авторського «я» у науковій студії, якою, власне, і стала епістола. Водночас в Україні актуалізація епістолярної форми в науковому мисленні мала ще й суто національні, «місцеві» причини. «Наукові» листи українських романтиків у тогочасній Україні, яка була позбавлена власної державності, а відтак і власних наукових інституцій, стали альтернативною формою існування української науки.

Для першої половини ХІХ століття був характерний активний розвиток тревелогу, що зумовлювалося романтичною настановою на пізнання своєнародного. При цьому власне український лист-тревелог виникає як реакція на імперський тревелог про Україну, що був зорієнтований на імперську експансію. Автор романтичного листа-тревелогу керувався «антитуристичною настановою» (О. Толочко), що була пов'язана з естетикою романтизму. Головним у романтичному листі-тревелозі стає не опис типового маршруту, а фіксація індивідуальних непересічних вражень, що виникають у подорожуючого під час мандрівки унікальними, вражаючими уяву місцями.

Побутування таких жанрових різновидів листа, як лист-проповідь та лист-сповідь у жанровій системі романтизму варто виводити з типово романтичної теорії митця-месії, митця-пророка та романтичного розуміння функцій мистецтва. У добу романтизму лист стає своєрідним засобом комунікації між християнами, про що свідчить епістолярний доробок М. Гоголя. Закорінена в давню проповідницьку традицію, епістолярна романтична проповідь водночас мала власну оригінальну, типово романтичну природу. Як автор листів М. Гоголь вдається до змішування жанрів проповіді та сповіді, що призвело до «двоєдності» (Ю. Барабаш) жанрової природи «Вибраних місць із листування з друзями».

Художню специфіку епістолярного доробку митців-романтиків варто виводити зі специфіки романтизму як окремої культурної епохи та самобутнього літературного напрямку. Естетизуючи такий маргінальний жанр,

як лист, романтики максимально охудожнюють його. Будучи прихильниками принципу абсолютної свободи творчості, романтики розцінювали епістолярну практику як простір для апробації новаторських романтичних теорій та прийомів. Мовиться про романтичну іронію, поетику контрасту, фрагментарність, багатошаровість, несподівані переходи від трагічного до комічного, від високого до низького і навпаки, глибинний психологічний аналіз. Чинником художності романтичної епістоли стало також постійне апелювання до алюзій. Йдеться і про використання такої форми інтертекстуальності, як цитата.

Психологічна інтроспекція виступає організуючим началом листування українських романтиків. Абсолютизуючи окрему особистість, романтики демонструють посилений інтерес до її внутрішнього буття. При цьому художні відкриття романтиків, пов'язані з опануванням духовної сутності особистості, були зроблені ними не лише в процесі спостереження над своїми сучасниками, але й у ході занурення у власний внутрішній світ, зокрема у процесі епістолярної творчості. Листам романтиків притаманні ті типово романтичні «крайні» сюжети, які дають про себе знати в художній спадщині представників цього літературного напрямку, що фіксує увагу до межових станів людини. Утім, якщо в західноєвропейській романтичній епістолярній практиці межовою ситуацією, яка піддається самоаналізу, була меланхолія, то в українській традиції їй протиставлено нову романтичну (сердечну) чутливість (Т. Бовсунівська).

Автори романтичних епістол синтезують літературні роди, зокрема епос і лірику, що відповідало романтичній естетиці, зорієнтованій на відтворення почуттів та емоцій. Пишучи лист, автор-романтик вдається до використання унікального сплаву розповідного начала та лірики, створення їх «конгломерату» (А. Шамрай). Художній дискурс романтичного листа передбачає зміщення кута зору з об'єктивного на суб'єктивний, що утвердило ліричні інтенції жанру. Ліризація епістолярного тексту досягалася за посередництвом вплітання у прозову тканину листа поетичних віршованих фрагментів. Серед найбільш цитованих авторів у листах українських романтиків – ліричні поети О. Пушкін, В. Жуковський, Г. Державін, К. Рилєєв, А. Міцкевич, В. Жуковський, П. Вяземський, Є. Баратинський, М. Язиков, А. Дельвіг, чії поезії цитуються за принципом суголосної змістової чи емоційної співзвучності. Порівняльний аналіз загальноєвропейської та української романтичних епістолярних традицій дає підстави констатувати, що унікальна риса власне української романтичної епістолярної традиції – цитування адресантами народних (здебільшого ліричних) пісень, що зумовлювалося естетикою українського романтизму, зорієнтованою на засвоєння фольклорної традиції. Водночас варто говорити про впливи на українську епістолярну романтичну традицію національних чинників, зокрема національної ментальності українського народу з його пісенністю.

Аналіз національної романтичної епістолярної традиції дає підстави стверджувати, що романтичному листу притаманний іронічний пафос. Для

романтиків іронія була «проявом свободи духу», «специфічним виявом романтичного суб'єктивізму», «суб'єктивної сваволі митця» (М. Паласюк), що відповідало естетиці романтизму. Українська традиція романтичної іронії мала, окрім загальноєвропейських, ще й власні національні джерела розвитку. Йдеться про національну фольклорну сміхову культуру та про традиції українського низового бароко, насамперед про бурлескно-травестійну, зокрема й епістолярну, літературу XVI-XVIII століть, якій було притаманне іронічне ставлення до світу.

Український лист доби романтизму невіддільний від використання алюзії до літературних та біблійних текстів, а також до історичних подій. При цьому йшлося про апелювання до текстів та реалій, близьких та суголосних за емоційною чи ідеологічною тональністю, що сприяло адресантові в процесі самопізнання та самовизначення, з яким нероздільно пов'язаний романтичний лист. Водночас в українській романтичній епістолярній традиції використання алюзії зумовлене прагненням (з огляду на можливу перлюстрацію) дотримуватися замаскованого способу викладу думок, добре зрозумілого для адресатів.

Романтикам був притаманний ігровий погляд на світ. Ігрова поведінка митців-романтиків спричинила специфічне ставлення до листа, що знайшло свій вияв в появі самотутніх листів-містифікацій, автори яких поставали перед широкою аудиторією, прикриваючись маскою й проголошуючи нерідко гострі, крамольні думки. Адресант першої половини XIX століття – маєстатичний, тож він театралізував свою особу, маскував свою ідентичність не заради самодостатньої гри з читачем, а з метою приховування авторства перед безпосередньою політично-цензурною загрозою, а можлива містифікація завжди відігравала так звану конспіративну функцію.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

Свириденко О. Епістолярій у творчій спадщині українських письменників-романтиків: монографія. Київ: Міленіум. 450 с.

Рецензії на монографію:

Ленська С. Епістолярні діалоги доби романтизму. Рецензія на монографію: Свириденко О. Епістолярій у творчій спадщині українських письменників-романтиків: монографія. Київ: Міленіум. 450 с. *Теоретична і дидактична філологія*. Серія «Філологія». Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2019. Випуск 30. С.114-117.

Мацько В. Епістолярна творчість українських письменників-романтиків у світлі сучасних літературознавчих концепцій. *Літературознавство. Фольклористика. Культурологія*. Збірник наукових праць. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2019. С.468-472.

Науково-документальне видання

Свириденко О. «Я вже мав нагоду писати Вам...»: з епістолярної спадщини Я.Щоголева. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2019. 96 с.

Статті у фахових наукових виданнях України

1. Свириденко О.М. Романтична парадигма творчої діяльності Олекси Стороженка (на матеріалі приватного листування). *Теоретична і дидактична філологія*. Серія «Філологія». 2012. № 11. Переяслав-Хмельницький: ПП СКД. С.391-406.

2. Свириденко О.М. «Каждое из твоих писем для меня замечательная эпоха»: особливості листування А.Метлинського з І.Срезневським. *Теоретична і дидактична філологія*. Серія «Філологія». 2017. № 25. Переяслав-Хмельницький: ПП Щербатих О.В. С.354-363.

3. Свириденко О.М. «Согрущу грусти Вашей...» (романтична поетика епістолярію Левка Боровиковського). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Філологія». 2017. № 1 (37). Ужгород: Говерла. С.73-78.

4. Свириденко О.М. Алюзія та її роль в епістолярній прозі романтиків (на матеріалі листування українських письменників). *Проблеми сучасного літературознавства*. Збірник наукових праць. 2017. № 24. Одеса: Астропринт, 2017. С.78-86.

5. Свириденко О.М. «Письма о Киеве» М.Максимовича в контексті епістолярної романтичної традиції. *Теоретична і дидактична філологія*. Серія «Філологія». 2017. № 26. Переяслав-Хмельницький: ПП Щербатих О.В. С.152-162.

6. Свириденко О.М. «Лист» у площині романтичної теорії поліжанровості. *Теоретична і дидактична філологія*. Серія «Філологія». 2018. № 27. Переяслав-Хмельницький: ПП Щербатих О.В. С.103-113.

7. Свириденко О.М. «Лист» як феномен у контексті романтичних теорій та едиційної практики романтиків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2018. Випуск 32, том 1. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.86-90.

8. Свириденко О.М. «Лист» як жанр романтичної наукової літератури. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського: Філологічні науки (літературознавство)*. 2018. № 1 (21). Миколаїв: МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2018. С.126-133.

9. Свириденко О.М. Доромантична епістолярна традиція та її вплив на романтичну епістолярну практику. *Теоретична і дидактична філологія*. Серія «Філологія». 2018. № 28. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. С.187-200.

10. Свириденко О.М. Студія П.Гулака-Артемівського «О письмах» та її роль у становленні національної романтичної епістолярної традиції. *Південний архів*. Збірник наукових праць. Філологічні науки. 2018. № 75. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.36-39.

11. Свириденко О.М. Національна проблематика епістолярної публіцистики П.Куліша. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2018. Випуск 34. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.33-37.

12. Свириденко О.М. Жанрові грані листа в теоретичному дискурсі українських романтиків. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського*. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». 2018. Том 29 (68). № 2. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.111-116.

13. Свириденко О.М. Роль і місце ліричного елемента в епістолярній прозі Пантелеймона Куліша. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля*. Філологічні науки. 2018. № 2 (16). Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля. С.230-236.

14. Свириденко О.М. «Жизнь наша – трактир и временная станция»: екзистенційна проблематика в епістолярному доробку українських романтиків. *Держава і регіони*. Серія: Гуманітарні науки. 2018. № 4. Запоріжжя: Поліграфічна база Класичного приватного університету, 2018. С.19-24.

15. Свириденко О.М. «Петербург вам покажется щеголем после Рима»: традиція тревелогу в епістолярній творчості М.Гоголя. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського*. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». 2018. Том 29 (68). № 4. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.167-171.

16. Свириденко О.М. Суспільно-політичні вектори епістолярної публіцистики М.Костомарова. *Львівський філологічний часопис*. 2018. № 4. Львів: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.99-105.

17. Свириденко О.М. «Скотский бунт». Письмо малороссийского помещика к своему петербургскому приятелю» М.Костомарова як літературна містифікація. *Теоретична і дидактична філологія*. Серія «Філологія». 2019. Випуск 29. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2019. С.82-91.

18. Свириденко О.М. «Сердце человеческое есть бездна неисповедимая»: психологізм епістолярної творчості Миколи Гоголя. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. № 6. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С.190-195.

19. Свириденко О.М. Містифікація як різновид літературної гри в «Листах з хутора» П.Куліша. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. № 7. Т.2. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С.150-156.

20. Свириденко О.М. Іронічний пафос романтичного листа. *Теоретична і дидактична філологія*. Серія «Філологія». 2019. Випуск 30. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2019. С.63-72.

Статті в іноземних виданнях

21. Свириденко О. Суб'єктивне начало як організуючий центр листування романтиків. *International Academi Journal Web of Scholar*. Issue 3 (33), March 2019. Warsaw, Poland. S.41-46.

22. Свириденко О. Епістолярій Миколи Гоголя у студіювання Куліша-романтика. *Word Science*. Issue 3 (43). March 2019. Warsaw, Poland. S.25-29.

23. Свириденко О. Лист та його художня специфіка у «Вибраних місцях із листування з друзями» М.Гоголя. *Science And Education A Nev Dimension. Philology VII (59). Issue 195, 2019 Apr. S.73-77.*

24. Свириденко О. «Лист» у контексті жанрової системи романтизму. *American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research. Issue 1 (12), 2019. S.91-96.*

Статті в інших виданнях

25. Свириденко О.М. Українська національна ідентичність та її характеристика в епістолярній спадщині О.Стороженка. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2017. Випуск 18. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія». С.89-92.

26. Свириденко О.М. «Сердечна чутливість», її джерела та прояви в епістолярній прозі українських романтиків. *Переяславські Сквородинівські студії: філологія, філософія, педагогіка: збірник наукових праць*. 2017. Випуск 4. Ніжин: Видавець Лисенко М.М., 2017. С. 103-107.

27. Свириденко О.М. Епістолярна практика митців-романтиків крізь призму естетики романтизму. *Фундаментальні та прикладні дослідження: Сучасні науково-практичні рішення та підходи*. Збірник матеріалів II-ї Міжнародної науково-практичної конференції. Баку-Ужгород-Дрогобич: Посвіт, 2017. С.479-482.

28. Свириденко О.М. Алюзія як засіб вираження авторської інтенції в листах А.Метлинського й О.Стороженка. *Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці*. 2017. Випуск 17. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2017. С.122-126.

29. Свириденко О.М. «Знайдений на дорозі лист» П.Куліша як лист-тревелог. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті*. Збірник матеріалів III-ї Міжнародної науково-практичної конференції. Ченстохов-Ужгород-Дрогобич: Посвіт, 2018. С.425-428.

30. Свириденко О.М. «Воспоминание и Тавриде. Письмо князю Петру Андреевичу Вяземскому» М.Максимовича: специфіка жанру і поетики. *Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 17-18 серпня 2018 року*. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2018. С.24-28.

31. Свириденко О.М. Листи Г.-Е.Лессінга та Г.Сквороди в рецепції романтиків. *Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці*. Випуск 18. Черкаси: ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля, 2018. С.137-140.

32. Свириденко О.М. Епістолярні джерела вивчення творчості Олекси Стороженка. *Рідна школа*. Березень-квітень, 2018. С.50-55.

33. Свириденко О.М. Лист як засіб наукової комунікації в епістолярній практиці М.Максимовича (на матеріалі листів до графа О.Уварова). *Духоуная спадчына Усходняго Палесся*. Гомель: ГДУ ымя Ф.Скарыны, 2018. С.250-254.

34. Свириденко О.М. Питання української ідентичності у листі-протесті П.Куліша «Лист русинів до автора брошури “Un peuple europeen de quinze

millions oublie devant l'histoire"». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. Випуск 19. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія». С.187-191.

35. Свириденко О.М. Лист М.Максимовича «О значении имени «Троян», упоминаемом в «Слове о полку Игоря»: проблематика, жанрова специфіка. *Філологія та лінгвістика у сучасному світі: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С.26-30.

36. Свириденко О.М. «...Ты не Улисс, а я не Ментор»: алюзія та її роль у кореспонденціях Т.Шевченка. *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Запоріжжя, 19-20 жовтня. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С.17-19.

37. Свириденко О.М. Тревелог та його елементи в кореспонденціях Тараса Шевченка. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Аксіологічні аспекти в розвитку науки та освіти*. Конін, Ужгород, Херсон, Кривий Ріг: Посвіт, 2018. С.243-245.

АНОТАЦІЇ

Свириденко О.М. Епістолярій українських письменників-романтиків: проблематика, жанрові особливості та поетика. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 «Українська література». – Київський університет імені Бориса Грінченка. – Київ, 2019.

У дисертації вперше здійснено системно-цілісне дослідження епістолярію українських письменників-романтиків у контексті теорії і практики романтизму в Україні. Доведено, що становлення української романтичної епістолярної традиції відбувалося як під дією новочасних західноєвропейських віянь, так і під впливом тих усталених звичаїв, що мали місце в національній епістолярній спадщині попередніх епох. Зазначається, що процеси деканонізації та синтезу жанрів, які мали місце в добу романтизму, стосувалися і безпосередньо листа. Це призвело до появи в добу романтизму низки різновидів та модифікацій цього жанру. Зокрема, продуктом жанрових сумішей та жанрової дифузії стали епістолярна публіцистика, лист-тревелог, лист-наукова стаття, лист-проповідь, лист-сповідь. Констатовано, що специфіка епістолярної спадщини українських романтиків на рівні проблематики полягає в тому, що провідне місце в ній посідає суспільно-політичний дискурс. Зазначається, що в листах українських романтиків наскрізною також є екзистенційна проблематика. При цьому у своїх кореспонденціях останні демонструють поєднання філософської екзистенційності та глибокої релігійно-християнської духовності, виступаючи предтечами християнського екзистенціалізму. Художня специфіка епістолярного доробку митців-романтиків виводиться зі специфіки романтизму

як самотнього літературного напрямку. Доведено, що, естетизуючи такий маргінальний жанр як лист, вони максимально охудожнюють його. Будучи прихильниками принципу абсолютної свободи творчості, романтики розглядали епістолярну практику як простір для апробації новаторських романтичних теорій та прийомів. Йдеться про романтичну іронію, поетику контрасту, фрагментарність, багатосаровість, несподівані переходи від трагічного до комічного, від високого до низького і навпаки, глибинний психологічний аналіз. Чинником художності романтичної епістоли стало також постійне апелювання до алюзій, які невіддільні від процесу самовизначення адресанта-романтика. Йдеться і про використання такої форми інтертекстуальності, як цитата.

Ключові слова: епістолярій українських митців-романтиків, лист доби романтизму, кореспонденція, проблематика, жанрові особливості, поетика.

Свириденко О.М. Епістолярій українських писателів-романтиків: проблематика, жанрові особливості та поетика. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук по специальности 10.01.01 «Украинская литература». – Киевский университет имени Бориса Гринченко. – Киев, 2019.

В диссертации впервые осуществлено системно-целостное исследование эпистолярия украинских писателей-романтиков, в частности его проблематики, жанровых особенностей и специфики поэтики в контексте теории и практики романтизма в Украине. Доказано, что становление украинской романтичной эпистолярной традиции происходило как под действием западноевропейских веяний, так и под влиянием устоявшихся обычаев, имевших место в национальном эпистолярном наследии предыдущих эпох. Романтичная эпистолярная традиция удостоверяет родство с посланиями киеворусского периода (на уровне использования формы пастырского послания), а также с эпистолярной полемичной манерой периода барокко (на уровне использования оперативного письма-протеста во время ведения идеологической полемики на темы национального бытия). Отмечается, что романтичная эпистолярная традиция хотя и формировалась в определенной борьбе со стилистическими нормами бурлескной эпистолярной манеры, представленной в первую очередь казацкой перепиской, в то же время развивалась в силовом поле бурлескной практики, которая рассматривалась романтиками как уникальное этнокультурное образование, которое актуализировалось в кризисные моменты национального бытия. Говорится, что процессы деканонизации и синтеза жанров, которые имели место в эпоху романтизма, касались и непосредственно письма. Это привело к появлению в эпоху романтизма ряда разновидностей и модификаций этого жанра. В частности, продуктом жанровых смесей и жанровой диффузии стали эпистолярная публицистика, письмо-путевой очерк, письмо-научная статья, письмо-проповедь, письмо-исповедь. Доказано, что специфика эпистолярного наследия украинских романтиков на уровне проблематики заключается в том, что ведущее место в ней занимает

общественно-политический дискурс. Это обусловлено национальной ситуацией и безгосударственным, колониальным статусом Украины, где романтизм, подобно как и в Польше, был вовлечен в общественно-политическое движение. Во время эпистолярных диалогов (частных и открытых) романтики обращались к решению острых проблем украинской нации: исторических и общественно-политических, власти и противостояния имперской политике, национального возрождения и воспитания украинцев в духе патриотизма, проблемы отношения к прошлому, права Украины на киеворусское наследие, потери исторической памяти. В письмах украинских романтиков поднималась проблема разобщенности Украины австро-российской границей, речь шла о необходимости консолидации национальных сил. Отмечается, что в корреспонденциях писателей, наряду с национальной, заметное место занимает также экзистенциальная проблематика. При этом в своих письмах романтики демонстрируют сочетание философской экзистенциальности и глубокой религиозно-христианской духовности, выступая предтечами христианского экзистенциализма. Художественная специфика эпистолярного наследия романтиков выводится из специфики романтизма как самобытного литературного направления. Доказано, что эстетизируя такой маргинальный жанр как письмо, романтики максимально охудожествляют его. Будучи сторонниками принципа абсолютной свободы творчества, они расценивали эпистолярную практику как пространство для апробации новаторских романтических теорий и приемов. Говорится о романтической иронии, поэтике контраста, фрагментарности, многослойности, неожиданных переходах от трагического к комическому, от высокого к низкому и наоборот, глубинном психологическом анализе. Фактором художественности романтической эпистолы стало также постоянное апеллирование к аллюзиям, которые неотделимы от процесса самоопределения адресанта-романтика. Речь идет и об использовании такой формы интертекстуальности, как цитата.

Ключевые слова: эпистолярный украинский романтизм, письмо эпохи романтизма, корреспонденция, проблематика, жанровые особенности, поэтика.

Svyrydenko O.M. Epistolary of Ukrainian Romantic writers: problematics, genre peculiarities and poetics. – Manuscript copyright.

Dissertation for the Doctor's degree in Philology, specialty 10.01.01, Ukrainian Literature. – Borys Grinchenko Kyiv University. – Kyiv, 2019.

This dissertation is the first work to explore epistolary of Ukrainian Romantic writers using a systemic and holistic approach, particularly with a focus on its problematics, genre peculiarities and poetics within the framework of theory and practice of Romanticism in Ukraine. It has proved that Ukrainian Romantic epistolary tradition was shaped by both Western European influences of the New Age and the traditions rooted in national epistolary heritage of the past era. It is emphasized that processes of decanonization and synthesis of genres taking place in the Romantic era also affected letters. This led to a number of variations and modifications of this

genre emerging during the Romantic period. For instance, genre mixture and diffusion produced epistolary publicist works, travelogue letters, scholarly article letters, sermon letters and confession letters. It has been stated that the peculiarity of Ukrainian Romantic heritage in terms of problematics is its being dominated by sociopolitical discourse. The author emphasizes that correspondence of Ukrainian Romantics is characterized with continuous national and existential problematics. In their letters, they demonstrate a combination of philosophic existentiality and deep Christian spirituality thus acting as forerunners of Christian existentialism. Artistic peculiarities of Romantic writers' heritage stem from peculiarities of Romanticism as a unique literary school. The dissertation proves that by aestheticizing such a marginal genre as letters they turn it into an art form to the greatest possible extent. Being supporters of absolute artistic freedom, Romantics viewed epistolary practice as the field to test innovative theories and techniques. These involve romantic irony, poetics of contrast, fragmentarity, multiple layers, sudden changes from tragic to comic, from high to low and vice versa, and an in-depth psychological analysis. Another art-related factor in romantic epistolary is constant reference to allusions which are considered inherent to the self determination of the Romantic addressant. One more form of intertextuality as quotation is also involved.

Key words: epistolary of Ukrainian Romantic writers, letter of the Romantic period, correspondence, problematics, genre peculiarities, poetics.